

KS. JANUSZ NAGÓRNY

TEOLOGIA MORALNA
W CZTERDZIEŚCI LAT PO SOBORZE WATYKAŃSKIM II

Czterdzieści lat, które dzieli nas od zakończenia Soboru Watykańskiego II, pozwala już na przynajmniej częściowe ukazanie jego wpływu na przemiany w Kościele i na jego współczesną sytuację. Przychodzi także czas na wskazywanie konkretnych owoców podjętej wówczas odnowy różnych dziedzin życia i nauczania Kościoła. Odnosi się to w szczególny sposób do środowiska teologów moralistów, gdyż Sobór wezwał do odnowy uprawianej przez nich dyscypliny teologicznej. Z perspektywy czterdziestu lat warto zastanowić się nad istotnymi aspektami odnowy teologii moralnej.

Niniejsza refleksja jest zaproszeniem do dyskusji – nade wszystko w środowisku polskich teologów moralistów – nad współczesnymi koncepcjami teologii moralnej i sposobami jej uprawiania. Należy przy tym przyznać, że tego typu dyskusja – z różnym natężeniem – toczy się od lat¹; odżyła na nowo po ogłoszeniu encykliki *Veritatis splendor*². Wydaje się jednak, że warto podejmować ją wciąż na nowo.

Ks. prof. dr hab. JANUSZ NAGÓRNY – dyrektor Instytutu Teologii Moralnej KUL, kierownik Katedry Teologii Moralnej Ogólnej KUL; adres do korespondencji: ul. Bernardyńska 7e/14, 20-109 Lublin, e-mail: nagorny@kul.lublin.pl

¹ Syntetyczną wizję odnowy posoborowej ukazuje F. Greniuk (por. *Katolicka teologia moralna w poszukiwaniu własnej tożsamości*. Lublin 1993 s. 171-205). Zarys polskiej teologii moralnej posoborowej – wraz z dyskusją na temat jej odnowy oraz dość obszerną bibliografią – zawiera opracowanie J. Kopcińskiego (por. *Polska teologia moralna XX wieku*. Kraków 2000 s. 209-259).

² Spośród licznych świadectw tej dyskusji można wskazać na takie opracowania, jak: *Veritatis splendor. Przesłanie moralne Kościoła*. Red. B. Jurczyk. Lublin 1994; J a n P a

Punktem wyjścia staje się przesłanie Soboru, a w szczególności jego krótkie, ale jakże wyraźne wezwanie do odnowy teologii moralnej. Zostało ono podjęte przez różne ośrodki myśli teologicznej z przekonaniem, że taka odnowa jest rzeczywiście potrzebna, pomimo wcześniej podejmowanych prób. Nowe impulsy, jakie dał pontyfikat Jana Pawła II poprzez liczne dokumenty i przesłania – wśród których najważniejsza jest encyklika *Veritatis splendor* – nie zamykają dyskusji nad kształtem teologii moralnej, lecz stanowią wezwanie do dalszych poszukiwań.

I. WEZWANIE SOBORU DO ODNOWY TEOLOGII MORALNEJ

Na potrzebę odnowy teologii moralnej zwracano uwagę na długo przed Soborem. Podejmowano również konkretne próby odnowy, nade wszystko przez większe powiązanie tej dyscypliny z orędziem biblijnym. Nie można jednak zapominać, że w ramach przygotowania do Soboru pojawił się dokument roboczy (schemat) „De ordine morali” który prawie wcale nie uwzględniał postulatów odnowy. Jego odrzucenie na posiedzeniach komisji było wyrazem zdecydowanego zerwania z pewnymi tradycyjnymi ujęciami teologii moralnej. Słusznie więc podkreśla się, że na Soborze Watykańskim II nastąpił kres moralności potrydenckiej³

Ani przed Soborem, ani w czasie jego trwania nie zdołano przygotować nowego, odrębnego dokumentu poświęconego zagadnieniom moralnym. Niektóre z tych zagadnień znalazły miejsce w Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym i stanowią konkretny przykład, jak Sobór podchodzi do orędzia moralnego Kościoła⁴ Znacznie ważniejsze dla odnowy teologii moralnej okazało się jedno znamienne i bogate w treść zdanie wypowiedziane w kontekście szerszego wezwania do odnowy wykładów z teologii

w e ł II. *Veritatis splendor*” *Tekst i komentarze*. Red. A. Szostek. Lublin 1995; *Tożsamość i metodyka nauczania teologii moralnej*. Red. J. Nagórny, A. Derdziuk. Lublin 1997; *Teologia moralna u kresu II tysiąclecia*. Red. J. Nagórny, K. Jeżyna. Lublin 1999. Niektóre wystąpienia na forum Sekcji Polskich Teologów Moralistów zawarte są w: „*Studia Theologica Varsaviensia*” 32:1994 nr 1.

³ Por G r e n i u k, jw. s. 171-173.

⁴ Por G. A n g e l i n i. *I sentieri impervi della morale. Dalla „Gaudium et spes” alla Veritatis splendor*” W: *A trent'anni dal Concilio. Memoria e profezia*. Red. C Ghidelli. Roma 1995 s. 347-380.

w seminariach i na uczelniach katolickich. Sobór wezwał najpierw, by kandydaci do kapłaństwa, studiując teologię, nauczyli się rozwiązywać problemy ludzkie w świetle Objawienia w taki sposób, by „jego wieczne prawdy stosować do zmiennych warunków życia ludzkiego i głosić je w sposób dostępny dla współczesnych ludzi” Same zaś nauki teologiczne powinny być odnowione „przez żywsze powiązanie z tajemnicą Chrystusa i historią zbawienia” W tym kontekście pojawia się wezwanie pod adresem teologii moralnej: „Szczególną troskę należy skierować ku udoskonaleniu teologii moralnej, której naukowy wykład karmiony w większej mierze nauką Pisma Świętego niech ukazuje wzniosłość powołania wiernych w Chrystusie i ich obowiązek przynoszenia owocu w miłości za życie świata”⁵

Zanim przyjdzie szerzej rozważyć to wezwanie Soboru, warto przypomnieć, że Jan Paweł II powiązał je z dwiema innymi wypowiedziami soborowymi, wskazując niejako na pełniejszą interpretację. Papież przypomniał najpierw zachętę Soboru, by teologowie „przy zachowaniu metod i wymogów właściwych nauce teologicznej, wciąż szukali coraz to bardziej odpowiedniego sposobu podawania doktryny ludziom sobie współczesnym; bo czym innym jest depozyt wiary, czyli jej prawdy, a czym innym sposób jej wyrażania, przy zachowaniu jednak tego samego sensu i znaczenia”⁶ Wskazał też na wezwanie skierowane do wszystkich, zwłaszcza do teologów: „Niech więc wierni żyją w najściślejszej łączności z ludźmi swoich czasów i starają się dokładniej uchwycić ich sposoby myślenia i odczuwania, znajdujące wyraz w ich kulturze umysłowej”⁷

Jakie istotne wskazania dla odnowy teologii moralnej można odczytać z tego krótkiego wezwania Soboru? Spróbujmy to w sposób syntetyczny wypunktować:

1. Wezwanie do odnowy i jej rozumienie. Wezwanie do odnowy jest bezsporne i w jakiejś mierze natarczywe. Podkreślenie, że chodzi tu o „szczególną troskę” wynika wyraźnie, że Sobór odnosi się krytycznie do dotychczasowych sposobów uprawiania teologii moralnej i widzi jej braki. Wprawdzie Ojcowie Soboru niejako łagodzą ostrze krytyki, gdyż mówią o „udoskonaleniu” tej dyscypliny (a udoskonala się coś, co w zasadzie jest dobre), ale

⁵ DFK 16.

⁶ KDK 62; VS 29.

⁷ Tamże.

nie ulega wątpliwości, że konieczna jest taka odnowa, by niezmiennie orędzie moralne mogło trafić do ludzi współczesnych.

2. Odnowa teologii moralnej nie może naruszać jej statusu jako nauki. Sobór mówi wprost o „wykładzie naukowym”, a przypomniany w tym kontekście przez Jana Pawła II inny tekst mówi, że poszukiwanie dróg odnowy winno dokonywać się „przy zachowaniu metod i wymogów właściwych nauce teologicznej” Stąd też odnowa teologii moralnej nie może oznaczać rezygnacji z tego wszystkiego, co wyznacza status teologii jako nauki wiary⁸

3. Odnowa teologii moralnej przez głębsze oparcie na Piśmie Świętym. Sobór stwierdzając, że ten naukowy wykład powinien być „karmiony w większej mierze nauką Pisma Świętego”, nie określa bliżej, na czym ma polegać to wykorzystanie Pisma Świętego w teologii moralnej. Dlatego też teologowie moralisci podjęli po Soborze trud (jest on zresztą kontynuacją przedsoborowych poszukiwań) odpowiedzi na pytanie, na czym polega istota „ubiblijnienia” teologii moralnej⁹ Pewne wskazania można odczytać już w dokumentach Soboru: w Konstytucji o Objawieniu Bożym oraz dzięki konkretnym przykładom wykorzystania orędzia biblijnego przy omawianiu różnych zagadnień moralnych.

4. Ukazywanie życia moralnego w kontekście powołania wiernych w Chrystusie. Stwierdzenie, że teologia moralna powinna ukazywać „wzniosłość powołania wiernych w Chrystusie” ma ogromne znaczenie dla odnowy teologii moralnej. Można tu zauważyć trzy ściśle powiązane ze sobą zagadnienia.

Sobór wskazuje najpierw na perspektywę powołania. Wśród teologów moralistów wciąż trwa dyskusja, czy Sobór jednoznacznie określił, że idea wiodącą w teologii moralnej powinna być biblijna idea powołania. Jest to dyskusja na nowo podjęta w kontekście wskazania w encyklice *Veritatis splendor* na ideę „naśladowania Chrystusa”¹⁰ Sobór podkreśla jednocześnie,

⁸ Trzeba tutaj odnieść się do nauczania Jana Pawła II zawartego nie tylko w *Veritatis splendor*, ale także w *Fides et ratio*. Autor pisze szerzej o tym: *Teologia moralna jako eklezjalna nauka wiary w świetle Veritatis splendor* W: J a n P a w e ł I I, „Veritatis splendor” Tekst i komentarze s. 275-294; *Wiara i rozum w refleksji teologicznej*. W: *Wiara i rozum. Refleksje nad encykliką Jana Pawła II „Fides et ratio”* Red. G. Witaszek. Lublin 1999 s. 35-59.

⁹ Szerzej o tym: J. N a g ó r n y. *Teologiczna interpretacja moralności Nowego Przymierza*. Lublin 1989 zwł. s. 24-55; t e n ż e. *Przesłanki biblijne moralności chrześcijańskiej*. W: „Veritatis splendor” *Przesłanie moralne Kościoła* s. 101-109; t e n ż e. *Rola wiodących idei biblijnych w teologii moralnej*. W: *Veritatem facientes. Księga pamiątkowa ku czci ks. prof. Franciszka Greniuka*. Red. J. Nagórny, J. Wróbel. Lublin 1997 s. 259-292.

¹⁰ Por. VS 19-21. Szerzej o tym: F. G r e n i u k. *Idea naśladowania Chrystusa*.

że chodzi o „powołanie wiernych”; a więc o powołanie chrześcijańskie¹¹. Jest to przede wszystkim podkreślenie ścisłego, wewnętrznego związku moralności z wiarą. Podmiotem odpowiedzi Bogu na Jego powołanie może być tylko człowiek wierzący. W tym kontekście trwała przez wiele lat po Soborze dyskusja na temat specyfiki moralności chrześcijańskiej¹². Z tym wiąże się ważny od strony metodologicznej problem pojmowania teologii moralnej jako „nauki wiary”

Najważniejsze jednak jest stwierdzenie Soboru, że chodzi o powołanie, a więc i życie chrześcijańskie „w Chrystusie”. W ten sposób chrystocentryzm moralności chrześcijańskiej stał się jednym z najważniejszych zagadnień przy ukazywaniu specyfiki moralności chrześcijańskiej¹³. W centrum refleksji nad życiem moralnym chrześcijan pojawiło się odniesienie do daru „nowego życia” w Chrystusie, do prawa Chrystusa (chrystonomizm) oraz wezwanie do naśladowania Chrystusa¹⁴. Chrystocentryczne ujęcie moralności chrześcijańskiej stanowi dzisiaj jeden z najważniejszych wyznaczników odnowy teologii moralnej. Ma ona za zadanie ukazywać konsekwencje moralne daru „nowego życia” w Chrystusie.

5. Odnowiona teologia moralna winna ukazywać „obowiązek przyniesienia owocu w miłości”. Jest to – jak się wydaje – odrzucenie przedsoborowych ujęć tzw. dwupoziomowej moralności: jednej jako moralności obowiązku, drugiej jako moralności miłości. Odnowa teologii moralnej winna zmierzać do tego, by ukazać całość życia moralnego jako wezwania do miłości (centralny charakter miłości w życiu chrześcijańskim), a jednocześnie ukazać, że to powołanie do miłości realizuje się w konkretnych zobowiązaniach, normach i przykazaniach¹⁵. Miłość powinna się niejako „ucieleśniać” poprzez owoce, a więc wyrażać się w konkretnych czynach ludzkich.

W: *Veritatis splendor*” *Przesłanie moralne Kościoła* s. 111-112. Fundamentalne perspektywy dla tego zagadnienia nakreślił sam autor w artykule: *Rola wiodących idei biblijnych w teologii moralnej*.

¹¹ Nie ulega wątpliwości, że ta „wzniosłość powołania” winna być odczytywana w duchu ukazanego w KK powszechnego powołania do świętości. Por. A n g e l i n i, jw. s. 355-356.

¹² Por. N a g ó r n y. *Teologiczna interpretacja* s. 45 (przypis 75 zawiera spis podstawowej bibliografii na ten temat); A n g e l i n i, s. 372-375.

¹³ Por. R. T r e m b l a y. „*Hors de moi, vous ne pouvez rien faire*” (*Jn 15, 5*). *À propos du fondement ultime de la morale chrétienne*. StMor 38:2000 nr 2 s. 384-404.

¹⁴ A. S c o l a. *Gesù Cristo, fonte di vita cristiana*. StMor 36:1998 nr 1 s. 5-36.

¹⁵ Szerzej o tym: J. N a g ó r n y. *Agape i ethos. Centralny charakter miłości w moralności chrześcijańskiej*. W: *Miłość w postawie ludzkiej* (Homo meditans t. 10). Red. W. Słomka. Lublin 1993 s. 159-180.

6. Moralność chrześcijańska jest w służbie zbawienia. Wydaje się, że tak powinno rozumieć się soborową formułę „za życie świata” Niektórzy interpretują te słowa jako wezwanie Soboru, by teologia moralna w większej mierze zajmowała się sprawami doczesnymi. Nie wykluczając tej potrzeby otwarcia na świat, trzeba pamiętać, że w języku biblijnym formuła „za życie świata” ma wyraźne powiązanie z rzeczywistością zbawczą. Co więcej, taką interpretację potwierdza przypomniany powyżej tekst soborowy, który mówił o ściślejszym powiązaniu teologii „z tajemnicą Chrystusa i historią zbawienia”

II. ISTOTNE CECHY ODNOWIONEJ TEOLOGII MORALNEJ

Soborowe wezwanie do odnowy teologii moralnej spotkało się z szerokim oddźwiękiem wśród teologów moralistów. Zaowocowało to pewnymi podstawowymi reorientacjami w podejściu do moralności chrześcijańskiej. Nie oznacza to, że niektóre elementy tego nowego ujęcia nie były obecne w przedsoborowej teologii moralnej. Odnowa posoborowa oznacza więc niekiedy jedynie mocniejsze zaakcentowanie jakiegoś wymiaru moralności chrześcijańskiej. W publikacjach omawiających to zagadnienie podkreśla się różne przymioty odnowionej teologii moralnej¹⁶

Dla zarysowania szerszej perspektywy można próbować określić podstawowe cechy odnowionej teologii moralnej, ukazując je w odniesieniu do dwu zasadniczych aspektów tej dyscypliny. Jak wiadomo, teologia moralna jest nauką teologiczną, a jednocześnie ma charakter nauki o moralności. Podkreślił to Jan Paweł II w encyklice *Veritatis splendor*, wskazując najpierw na rozwój dyscypliny, „która przyjmuje i bada Boże Objawienie, a zarazem spełnia wymogi ludzkiego rozumu” Według Papieża „teologia moralna jest refleksją, która dotyczy «moralności», czyli dobra i zła ludzkich czynów oraz

¹⁶ Dla przykładu: F. Greniuk zwrócił uwagę na następujące reorientacje: kairolologiczną, antropologiczną, personalistyczną, ekumeniczną i wspólnotową, a ponadto (już bardziej pobieżnie) na dowartościowanie w teologii moralnej doczesnych aspektów życia chrześcijańskiego. Jednocześnie podkreślił, że trudno w sposób ostateczny ukazać wszystkie aspekty reorientacji, albowiem współczesna teologia moralna wciąż jest *in statu fieri*. Por. *Katolicka teologia moralna* s. 174-179. Ks. Greniuk osobno ukazał posoborowe przemiany w podejściu do sakramentologii moralnej i do aretologii, wskazując przy tym, jak w praktyce wyraziły się wspomniane reorientacje. Por. tamże s. 179-205.

osoby, która ich dokonuje i w tym sensie jest otwarta na wszystkich ludzi; ale jest także «teologią», jako że za początek i cel moralnego działania uznaje tego, który «jeden jest tylko dobry» i który ofiarowując się człowiekowi w Chrystusie, obdarza go szczęściem Boskiego życia»¹⁷

Na kanwie takiego rozumienia teologii moralnej warto ukazać, jak wspomniana reorientacja dotyka tej dyscypliny zarówno jako nauki o moralności, jak i nauki teologicznej. Jak się wydaje, wspólny dla obydwu płaszczyzn teologii moralnej jest rys antropologiczny, albowiem oznacza on reorientację nie tylko w kierunku pogłębionej refleksji antropologicznej typu filozoficznego, ale także odwołuje się do antropologii teologicznej. Jednym z przykładów takiej reorientacji – opartej na antropologii teologicznej – jest podkreślenie, że katolickie nauczanie społeczne jest częścią teologii, zwłaszcza teologii moralnej, a wynika to z faktu, że antropologia chrześcijańska jest w swej istocie jednym z działów teologii¹⁸. To odwołanie się do pogłębionej refleksji antropologicznej, zwłaszcza w kontekście Objawienia chrześcijańskiego¹⁹ jest jedną z podstawowych dróg do zbudowania zwartej, integralnej koncepcji teologii moralnej.

Dopiero na kanwie tego dowartościowania antropologicznej refleksji w teologii moralnej można wskazać na dwa zasadnicze rysy odnowy tej dyscypliny jako nauki o moralności. Chodzi tu z jednej strony o rys personalistyczny, a z drugiej – o dowartościowanie wymiaru wspólnotowego. Nauka o moralności – jak to wynika z określenia *Veritatis splendor* – nie dotyczy jedynie problemu dobra lub zła samych ludzkich czynów, ale także dotyczy osoby, która tych czynów dokonuje. To podejście personalistyczne nie zatrzymuje się na analizie konkretnych, „wyizolowanych” czynów, lecz zawsze odnosi je do egzystencji osobowej. Teolog moralista pyta dzisiaj nie tylko o to, co człowiek czyni i jak to czyni, ale także o to, kim jest poprzez to, co czyni²⁰. Przykłady takiego dowartościowania personalistycznego aspektu moralności znajdujemy między innymi w większym wyakcentowaniu problemu

¹⁷ VS 29.

¹⁸ Por. SRS 41; CA 55. O teologicznym charakterze nauczania społecznego Kościoła autor pisze: *Teologicznomoralne podstawy uczestnictwa chrześcijan w życiu społecznym*. W: *Zaangażowanie chrześcijan w życie społeczne*. Red. A. Marcol. Opole 1994 s. 79-88; *Teologiczny charakter nauki społecznej Kościoła*. RT 1995 z. 3 s. 17-35.

¹⁹ Por. stwierdzenie Jana Pawła II: „Kościół czerpie «zdolność rozumienia człowieka» z Bożego Objawienia” (CA 55).

²⁰ Por. E. K a c z y Ń s k i. *Verità sul bene” nella morale. Alcuni temi di morale fondamentale*. Roma 1998 s. 38-39.

ludzkiej wolności, w ujmowaniu moralności nade wszystko jako moralności postaw, a nie tylko moralności czynów, a także we wprowadzeniu do teologii moralnej kategorii opcji fundamentalnej²¹ Personalistyczne podejście do moralności zaowocowało także większym zwróceniem uwagi na godność osoby ludzkiej i na związany z tym problem poszanowania praw człowieka²² Widoczne jest to również w ukazywaniu centralnego charakteru miłości w moralności chrześcijańskiej.

Personalistyczny rys uprawiania teologii moralnej w żadnej mierze nie może być traktowany jako zgoda na indywidualistyczną koncepcję moralności chrześcijańskiej, co wynika zresztą z samej koncepcji osoby Dlatego też naturalnym dopełnieniem tego ujęcia personalistycznego jest dowartościowanie wymiaru wspólnotowego. Ten rys wspólnotowy był już dowartościowany w myśli neotomistycznej, ale współczesna refleksja antropologiczna (także w perspektywie biblijnej i teologicznej) jeszcze bardziej pogłębiła taki sposób ujmowania moralności chrześcijańskiej²³ Z jednej strony zaowocowało to dowartościowaniem społecznego wymiaru życia chrześcijańskiego (a więc odejściem od indywidualistycznej wizji życia moralnego), z drugiej strony – nade wszystko z pozycji antropologii biblijnej – oznaczało to ujmowanie życia moralnego w ścisłym odniesieniu do wspólnoty zbawienia, czyli do Kościoła (por. eklezjalny wymiar moralności chrześcijańskiej).

Podkreślenie, że rys wspólnotowy odnosi się także do płaszczyzny eklezjalnej prowadzi wprost do drugiej płaszczyzny posoborowej reorientacji teologii moralnej, a więc do uwzględnienia faktu, że chodzi tu o dyscyplinę teologiczną. Nie wolno zapominać, że wiele dawniejszych podręczników teologii moralnej prezentowało raczej filozofię moralną czy też etykę, a prawie zupełnie pozbawione były one horyzontu teologicznego. Czasami ten teologiczny horyzont ograniczał się jedynie do ogólnych stwierdzeń, natomiast zasadniczy wykład moralności chrześcijańskiej (nawet dopełniony pewnymi zewnętrznymi odniesieniami do Pisma św.) miał charakter pozateologiczny.

Nie ulega wątpliwości, że przemyślenie na nowo, w jakim sensie teologia moralna jest dyscypliną teologiczną, wyrasta ze wspomnianego już powyżej ubiblijnienia teologii moralnej. W perspektywie Objawienia – jako fundamentalnego źródła teologicznego – nowej jakości nabiera wspomniane wcześniej dowartościowanie ujęcia personalistycznego i zarazem wspólnotowego moral-

²¹ Por. J. N a g ó r n y. *Wybór podstawowy a konkretne decyzje moralne*. STV 32:1994 nr 1 s. 61-83.

Por. G r e n i u k. *Katolicka teologia moralna* s. 176.

²³ Por. tamże s. 178.

ności chrześcijańskiej, albowiem odczytywane są one w odniesieniu do Osoby Chrystusa i do wspólnoty Kościoła.

Odnowiona teologia moralna powinna ukazać w sposób integralny rys personalistyczny i chrystocentryczny (a nawet chrystonomiczny) moralności chrześcijańskiej. Najogólniej chodzi o to, by ukazać działanie moralne nie tyle w odniesieniu do bezosobowego prawa (normy moralnej), co raczej (i nade wszystko) jako relację do Chrystusa, do Jego Osoby i Jego działania zbawczego. W ten sposób Chrystus stanowi osobową normę moralną działania chrześcijanina. Wiąże się z tym rys trynitarny i pneumatologiczny moralności chrześcijańskiej. Dopiero w tym kontekście możliwe jest pełniejsze odczytanie rysu eklezjalnego (nie sprowadzonego tylko do rzeczywistości czysto socjologicznej)²⁴ Ujęcie chrystonomiczne i eklezjalne moralności chrześcijańskiej prowadzi konsekwentnie do pogłębionego odczytania sakramentalnego wymiaru moralności chrześcijańskiej.

Te wszystkie aspekty teologicznego podejścia do moralności chrześcijańskiej zbiegają się w próbach historiozbawczego ujmowania teologii moralnej. Trzeba jednak pamiętać, że w świetle Objawienia chrześcijańskiego to odniesienie do historii zbawienia nie oznacza jakiegoś skoncentrowania się na wydarzeniach historycznych o charakterze bezosobowym. Dzieje zbawienia w ujęciu biblijnym są zawsze dziejami międzyosobowych relacji Boga z człowiekiem (z ludźmi) – również poprzez wydarzenia historyczne. Ukazywanie historiozbawczego fundamentu moralności chrześcijańskiej nie może być jednak interpretowane jako pomniejszenie wspomnianego powyżej rysu antropologicznego. Albowiem dopiero w tej najgłębszej dla Objawienia chrześcijańskiego perspektywie możliwa jest do rozpoznania pełna prawda o człowieku. Historiozbawcze ujmowanie moralności chrześcijańskiej nie oznacza także jakiegoś zamknięcia się na świat, na cały doczesny wymiar życia ludzkiego. Natomiast nie pozwala na dualistyczne ujmowanie życia moralnego w duchu fałszywie rozumianej autonomii ludzkiej. Tutaj jest miejsce na uwzględnienie tzw. rysu kairologicznego w teologii moralnej.

Ukazywane powyżej cechy i podstawowe rysy posoborowej reorientacji teologii moralnej nie były nigdy jednakowo rozumiane i przyjmowane wśród teologów moralistów. I chociaż można mówić o zasadniczym nurcie posoborowego nauczania teologicznomoralnego, w którym ujmuje się prawie wszystkie wspomniane tu cechy, to jednak poszczególni autorzy i pewne szkoły

²⁴ Por. G. C o l o m b o. *L „ecclesialità della teologia”* „Teologia” 23:1998 nr 2 s. 133-149.

teologiczne różnią się pomiędzy sobą i to nie tylko w szczegółowym rozłożeniu akcentów, ale także w fundamentalnym rozumieniu samej teologii moralnej jako nauki o moralności. Jest to widoczne zwłaszcza w dyskusji, jaka toczy się pomiędzy zwolennikami „autonomii moralnej” a zwolennikami „etyki wiary”. Wydaje się jednak, że nadchodzi czas na poszukiwanie pewnej syntezy, aby w ten sposób przezwyciężyć skrajności obecne w obydwu nurtach. Taką szansę stwarza opublikowanie encykliki *Veritatis splendor*, która jest wezwaniem do dyskusji, a zarazem ukazuje jej zasadnicze linie.

III. Z PERSPEKTYWY *VERITATIS SPLENDOR*

Brak zwartego dokumentu Soboru, który byłby w całości poświęcony moralności chrześcijańskiej, został niejako „naprawiony” przez opublikowanie encykliki *Veritatis splendor*. Posoborowa reorientacja teologii moralnej – także ze swoimi „zawirowaniami” – znajduje w tej encyklice istotny punkt odniesienia, niejako sprawdzian dla lepszego rozpoznania przebytej drogi i krytycznej oceny dotychczasowych prób określania tożsamości tej dyscypliny teologicznej.

Już samo zauważenie przez Jana Pawła II konieczności całościowego spojrzenia na nauczanie moralne Kościoła, z jednoczesnym podkreśleniem istniejącego rozdźwięku pomiędzy Magisterium Kościoła a niektórymi poglądami teologicznymi²⁵ wskazuje, że Papież odnosi się dość krytycznie do niektórych ujęć teologii moralnej. Kreśląc cele encykliki, Jan Paweł II stwierdza wprost, że wypowiada się „właśnie na temat tych zagadnień, które stały się przedmiotem współczesnej dysputy moralnej i wokół których wyłoniły się nowe kierunki myślenia i teorie”²⁶. Ogólna ocena dokonań posoborowych nie jest w encyklice jednoznaczna. Z jednej strony Papież stwierdza, że praca licznych teologów, którzy podjęli wezwanie Soboru do odnowy teologii moralnej, przyniosła już pewne owoce i pozwoliła na bliższe współczesnemu człowiekowi prezentowanie moralności chrześcijańskiej. Z drugiej strony wskazuje, że w obrębie posoborowych dysput teologicznych pojawiały się pewne interpretacje moralności chrześcijańskiej, które są nie do pogodzenia

²⁵ Por. VS 4; por. także: A n g e l i n i, jw. s. 378-379.

²⁶ VS 27

z nauczaniem Kościoła. Przy czym ta krytyczna ocena pewnych aspektów ujęć i rozstrzygnięć w posoborowej teologii moralnej nie oznacza, że Magisterium Kościoła chce narzucić jeden określony system teologiczny, ani tym bardziej filozoficzny. Tu chodzi jedynie o ukazanie, jakie określone nurty myśli teologicznej i pewne twierdzenia filozoficzne są niezgodne z prawdą objawioną²⁷

Jan Paweł II nie rezygnuje jednak z bliższego określenia odrębności teologii moralnej jako dyscypliny teologicznej. Jest przy tym rzeczą charakterystyczną, że czyni to poprzez odniesienie do daru nowego życia, a więc wskazuje na zasadniczą różnicę w porównaniu z ujęciem czysto etycznym. Albowiem teologia moralna jest rozumiana jako „odrębna dziedzina naukowej refleksji nad Ewangelią jako darem i przykazaniem nowego życia, nad życiem «prawdziwie w miłości» (Ef 4, 15), nad życiem Kościoła w świętości, w którym jaśnieje prawda o dobru doprowadzonym aż do doskonałości”²⁸ W takim podejściu do istoty teologii moralnej na pierwszym miejscu nie chodzi o normy kategoriałne i o ich uzasadnienie, ale o taką wizję życia chrześcijańskiego, której fundamentem jest dar nowego życia, a więc ujęcie głęboko chrystocentryczne²⁹

To podkreślenie teologicznej perspektywy nie oznacza zagubienia normatywnego charakteru tej dyscypliny. Jednakże jako nauka o moralności teologia moralna nie może być sprowadzona do tego typu dyscypliny, która kształtuje się jedynie w kontekście nauk o człowieku, zajmujących się moralnością jedynie jako zjawiskiem historycznym i społecznym. Papież, nie negując potrzeby wykorzystywania nauk humanistycznych i przyrodniczych, stwierdza wyraźnie, że teologia moralna „nie może być podporządkowana bez reszty wynikiem obserwacji naukowej lub analizy fenomenologicznej”³⁰ W związku z tym podkreśla, że „formułowanie zasad moralnych nie należy do kompetencji metod właściwych naukom szczegółowym. Nie negując wartości tych metod, teologia moralna – wierna nadprzyrodzonemu zmysłowi wiary – rozpatruje przede wszystkim duchowy wymiar ludzkiego serca i jego powołanie do Boskiej miłości. [...] nauki humanistyczne, mimo wielkiej wartości wiedzy,

²⁷ Por. tamże.

²⁸ VS 110.

²⁹ Por. R. T r e m b l a y. *Cristo e la morale in alcuni documenti del Magistero: Catechismo della Chiesa Cattolica, Veritatis splendor, Evangelium vitae*. Roma 1996 s. 29-142.

³⁰ VS 111.

którą zgromadziły, nie mogą zostać uznane za najważniejsze wskaźniki norm moralnych”³¹

Nie sposób w tym miejscu odnieść się bardziej szczegółowo do wielopłaszczyznowej refleksji, którą wzbudziła encyklika, zwłaszcza w odniesieniu do skrajnie pojętej autonomii moralnej. Nie ulega jednak wątpliwości, że współczesne dyskusje nad teologią moralną nie mogą nie uwzględnić tej ważnej wypowiedzi Magisterium Kościoła. Encyklika *Veritatis splendor* jest wielkim wezwaniem do integralnego ujmowania moralności chrześcijańskiej. Ta integralność ujęcia oznacza nie tylko całościowe spojrzenie na podmiot działania moralnego w duchu personalizmu, ale także uwzględnienie nadprzyrodzonego obdarowania, którego źródłem jest Trójca Święta. Jan Paweł II ukazuje uniwersalny charakter tej moralności nie poprzez pomniejszenie jej odniesienia do Chrystusa, lecz na odwrót – przez ukazanie, że jest to moralność, której źródłem jest Chrystus³²

Teologia moralna po Soborze Watykańskim II podejmowała wiele ważnych i palących problemów, które związane były z sytuacją człowieka w świecie, nade wszystko z ambiwalentnym charakterem rozwoju technologicznego i gospodarczego. To bogactwo podejmowanych tematów i problemów nie może jednak przesłonić faktu, że wciąż niewystarczająca jest refleksja o charakterze metodologicznym. Tego typu refleksja ani nie może się „ukrywać” za nauczaniem Magisterium Kościoła, ani też nie może go ignorować.

BIBLIOGRAFIA

- A n g e l i n i G.: I sentieri impervi della morale. Dalla *Gaudium et spes* alla *Veritatis splendor*. W: A trent'anni dal Concilio. Memoria e profezia. Red. C. Ghidelli. Edizioni Studium. Roma 1995.
- G r e n i u k F.: Katolicka teologia moralna w poszukiwaniu własnej tożsamości. Lublin: RW KUL 1993.
- J a n P a w e ł II: *Veritatis splendor*. Watykan 1993; *Fides et ratio*. Watykan 1998.
- J a n P a w e ł II: *Veritatis splendor*. Tekst i komentarze. Red. A. Szostek. Lublin: RW KUL 1995.

³¹ VS 112.

³² Por. K a c z y Ń s k i, jw. s. 27-29.

- K a c z y ń s k i E.: „Verità sul bene” nella morale. Alcuni temi di morale fondamentale. Roma 1998.
- K o p c i ń s k i J.: Polska teologia moralna XX wieku. Kraków: WN PAT 2000.
- N a g ó r n y J.: Teologiczna interpretacja moralności Nowego Przymierza. Lublin: RW KUL 1989.
- N a g ó r n y J.: Wybór podstawowy a konkretne decyzje moralne. STV 32:1994 nr 1 s. 61-83.
- N a g ó r n y J.: Rola wiodących idei biblijnych w teologii moralnej. W: *Veritatem facientes*. Księga pamiątkowa ku czci ks. prof. Franciszka Greniuka. Red. J. Nagórny, J. Wróbel. Lublin: RW KUL 1997 s. 259-292.
- N a g ó r n y J.: Wiara i rozum w refleksji teologicznej. W: *Wiara i rozum. Refleksje nad encykliką Jana Pawła II Fides et ratio*. Red. G. Witaszek. Lublin: RW KUL 1999 s. 35-59.
- Sobór Watykański II: KK, KO, KDK, DFK.
- Teologia moralna u kresu II tysiąclecia. Red. J. Nagórny, K. Jeżyna. Lublin: RW KUL 1999.
- Tożsamość i metodyka nauczania teologii moralnej. Red. J. Nagórny, A. Derdziuk. Lublin: RW KUL 1997.
- T r e m b l a y R.: Cristo e la morale in alcuni documenti del Magistero: *Catechismo della Chiesa Cattolica, Veritatis splendor, Evangelium vitae*. Roma: Edizioni Dehoniane 1996.
- Veritatis splendor*. Przesłanie moralne Kościoła. Red. B. Jurczyk. Lublin: RW KUL 1994.

MORAL THEOLOGY FORTY YEARS AFTER VATICAN COUNCIL II

S u m m a r y

The paper seeks to give a synthetic approach to the post-councillor revival of moral theology from the perspective of forty years that have passed since Vatican Council II. The author analyses first the calling to revival as it is contained in DFK 16, pointing to such aspects as: the need and understanding of revival; maintaining a learned character; a more profound approach to the Bible; the perspective of vocation – in the spirit of Christocentrism; the central character of love; morality in the service of salvation.

Showing the basic features of revived moral theology, the author goes on to discuss the so-called anthropological turn. He has presented the concrete attributes – indicators of revival – along two complementary levels. Moral theology as a science about morality is taken in the spirit of personalism together with the enhancement of the communal dimension. Moral theology as a theological science today, however, takes into account above all the Christocentric (Christonomic), and also the Trinitarian and pneumatological re-orientation,

completed by ecclesial-sacramental trend. All this points to the historical-salvific approach to Christian morality.

The author believes that one should look at the revival of moral theology from the perspective of the encyclical *Veritatis splendor*, in which John Paul II stresses both achievements and confusing phenomena connected with the pursuit of this discipline. The encyclical is not a closure of post-councillor revival but rather an invitation to further perfection of moral theology.

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: Sobór Watykański II, teologia moralna; moralność chrześcijańska; chrystocentryzm; powołanie.

Key words: Vatican Council II, moral theology, Christian morality, Christocentrism, vocation.